

MESLEKLER ÜZERİNE KISA BİR DENEME

Yavuz ÜÇKUYU*

Öz: Mesleklerin toplumsal sistem içerisindeki yeri ve işlevine ilişkin özellikle sosyoloji alanında önemli tartışmalar yürütülmektedir. Bu makalede yürütülen tartışmaların sermaye sınıfının siyasal hegemonyası tesisi sürecindeki rolü üzerinde durulacaktır. Mesleklerle toplumsal süreçleri anlamının ve açıklamanın temel ögesi olarak yer vermenin, sınıftan kaçış anlamına gelecek kapitalizm eleştirisine son vermeye uzanacağı gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar sözcükler: meslek, sınıf, statü, profesyonelleşme, proleterleşme, orta sınıf

A Short Essay On Occupations

Abstract: There are significant discussions particularly in the discipline of sociology regarding the status and functions of occupations in a social system. The article specifically focuses on the role of on-going debates in the establishment of political hegemony of capitalist class. It tries to show that adopting occupations as the basic element in understanding and explaining social processes will mean retreat from class and eventually abandoning the critique of capitalism.

Key words: occupation, class, status, professionalization, proletarianization, middle class

Giriş

Meslek, Arapça kökenli bir sözcüktür. Türk Dil Kurumu tarafından Türkçe karşılığı olarak "uğraş" sözcüğü önerilmektedir. Meslek, Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde "belirli bir eğitim ile kazanılan sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş iş" olarak tanımlanmaktadır (**TDK Sözlüğü, 2010**). Dolayısıyla birbirinin yerine kullanılan "meslek", "uğraş" ve "iş" sözcükleri ile karşı karşıyayız. Fakat günlük dilde sözcüklerin farklı anlamlarda kullanılmaları da yaygındır. Örneğin, "mesleğim öğretmenlik ama tarımsal ilaç pazarlaması işinde çalışıyorum" ya da "bir işim var ama henüz meslek edinemedim" gibi ifadelerle de günlük dilde sıklıkla karşılaşılabilir.

Her ne kadar Türkçe'de "meslek" ve "uğraş" sözcükleri birbirinin yerine kullanılsalar da Batı dillerinde "meslek" karşılığı olarak "profession" sözcüğü, "uğraş" karşılığı olarak da "occupation" sözcüğü kullanılmaktadır. Batı yazınında uzun süre Türkçe'de olduğu gibi her iki sözcük aynı kavramsal karşılık için kullanılmış, 1960'lı yıllarla birlikte kavramın günümüzdeki kullanımına yakın bir anlamsal ayrışma ortaya çıkmış gibidir. Buna göre: "Uğraş" edinilmesi görece zor olmayan bilgi ve beceriye dayanan ve başkalarının da edinmesi görece kolay işler için kullanılırken;

"meslek"; hekimlik, avukatlık, mühendislik gibi özelleşmiş bilgi ve becerinin yanında aynı zamanda bilinçli, devamlı ve örgütlü işler için kullanılmaktadır.

Mesleğe sosyolojik yaklaşımlar

Amerikalı sosyolog Bernard Barber'ın 1963 yılında bir makalesiyle ortaya koyduğu meslek için ayırt edici nitelikler, meslek kavramı üzerinde çalışma ve tartışma yürütenler için bir zemin oluşturmuştur. Oluşturulan zemin ileride değinileceği üzere pek çok yerleşik zeminin tahribatını da getirmiştir. Barber'a göre, "profesyonel davranış (meslek) dört temel özellik aracılığıyla tanımlanabilir: yüksek derecede genel ve sistematik bir bilgi; bireysel çıkarlardan çok toplumsal çıkarlara yönelme; işteki toplumsallaşma süreci içerisinde ve uzmanların kendilerinin gönüllü olarak kurdukları ve işlettikleri dernekler aracılığıyla oluşturdukları etik kanunlar sayesinde yüksek derecede kendi kendine davranışları kontrol etme eğilimi; bireysel çıkarlar anlamına gelmeyecek fakat sadece işteki başarıları sembolize eden (para veren ya da manevi olarak onurlandırılan) bir ödül sisteminin varlığı" (**Barber, 1963**).

Meslek kavramının günümüzdeki yaygın kabul gören içeriğine ulaşmasının kendi içerisinde bir süreci söz konusudur. Kavramın içerik sürecini, ilerleme ya

*Toplum ve Hekim Dergisi Hakem Kurulu Üyesi (ORCID No: 0000-0003-0908-2877)

Geliş Tarihi / Received : 25.01.2019

Kabul Tarihi / Accepted : 06.02.2019

da evrimi anlamından çok; siyasal, ideolojik, kültürel, bilimsel pek çok iç içe faktörün bileşkesi olarak düşünmek gerekir. Meslek, bilgi ve beceriye dayanması anlamında uğraşın temel özelliğini içermektedir. Ancak uğraş içeriğine birtakım özellikler eklenerek meslek kavram içeriğine, meslek içeriğine de başka özellikler eklenerek daha bir tür rafineleşmiş anlamında profesyonelleşme kavram içeriğine ulaşılmıştır. Amerikan meslekler sosyolojisinde özellikle tıp mesleğinin sosyolojisinde literatüre önemli katkıları bulunan Freidson'a göre, özerklik profesyonelliğin önemli niteliğidir. Bu nitelik, kişinin çalıştığı işyerinde işin kontrolünü sağlamasına dayanır. Profesyonel özerklikte temel unsur, kendi işini nasıl yapacağını belirlemek yanında, işinin sonuçlarını değerlendirmek ve kontrol etmek ayrıcalığına sahip olmaktır. Profesyonelin yüksek eğitim düzeyine sahip olması beklenir. Yüksek eğitim düzeyi yanında, temel formel bilgi ve iş ile ilgili kontrol yeteneklerinin gelişmiş olması beklenir (Freidson, 1970).

Meslek üzerinde çalışan Kıta Avrupası ve Anglo-Amerikan sosyologlarının kavrama yükledikleri anlamın farklılığı, meslek tanım içeriğinin farklılıklarından kaynaklanmıştır. Kıta Avrupası sosyologları tarafından meslek kavramı uzun süre özel değil herhangi bir uğraşı tanımlamak için kullanılmıştır. Kıta Avrupası sosyologları 20. Yüzyıl'ın ortalarına kadar Anglo-Amerikan sosyologlarının meslek üzerine çalışmalarının etkisinden görece muaf olarak meslek tanımını kendi içerikleri ile anlamışlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında meslek kavramı Kıta Avrupasında da Anglo-Amerikan sosyologlarının yükledikleri anlam içeriğiyle kullanılmaya başlanmıştır.

Meslek kavramının Kıta Avrupası'nda bu şekilde kullanımında İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik siyasal toplumsal koşulları belirleyici olmuştur. Özellikle savaş sonrası Avrupa'da eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi kamu hizmetlerinin alanının genişlemesi, Keynesyen istihdam politikalarının uygulanması, eğitimin toplumun bütününe içerecek şekilde genişletilmesi, uzmanlık eğitiminin yaygınlaşmasının yani sosyal devlet uygulamalarının altını çizmek gerekir. Kapitalist birikimin genişleme döneminin olanaklarının izin verdiği söz konusu uygulamaları, sınıf mücadelesi içerisinde tarihsel/toplumsal işçi sınıfı kazanımları olarak görmek mümkündür. İşçi sınıfının söz konusu tarihsel/toplumsal kazanımlarının kuramsal olarak çözümlenmesinde kanımca Anglo-Amerikan meslek sosyolojisinin etkisiyle iki önemli değerlendirme faktörü/sapma ortaya çıktı. Bunlardan birincisi önceden Marksist çözümleme yönteminin etkisiyle sınıf kavramına dayalı çözümlemenin

yanında çözümlemede sınıf kavramı kadar değer atfedilen Weberyen "statü" kavramının kullanılmaya başlanmasıdır (Weber, 1995). Sorun bu düzeyde sınırlanabilseydi çözümlemede sapma etkisizleştirilebilirdi. Sorunun ağırlaşmasındaki ikinci olumsuz faktör/sapma, statü kavramı üzerinden işçi sınıfı içerisinde burjuvazi ile işçi sınıfı arasında bulunduğu varsayılan ve sayısal olarak genişlemesinin yanında toplumsal düzenlemede etkisini genişleten ve giderek sınıf mücadelesinin baş aktörü hâline getirilen "orta sınıf"ın imal edilmesidir.

Engels'in "ihtiyaç keşfin anasıdır" belirlemesine uygun biçimde, mesleklerden orta sınıf imal etme politikası, kendi anlayışına uygun tarihsel kök arayışını başlatmış ve bulmuştur da... Eğer meslek kavramı içeriğine Kıta-Avrupası sosyologları "herhangi bir uğraş" anlayışına bağlı kalarak tarihsel kök arayışında bulunsalardı olasılıkla toplumsal işbölümü içerisinde tarihsel köken olarak örneğin ilk çömleği, sabanı yapanları veya dikiş dikenleri bulurlardı. Ancak Anglo-Amerikan sosyolojisi kavramın meslek kavramının anlam içeriğini amaçları doğrultusunda değiştiren kavramın tarihini de değiştirmek ihtiyacı duyulmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda meslek kavramının ilk kullanımı için 1541 Oxford İngilizce sözlüğü seçilmiştir. Yaygın kullanımı için de 16. yüzyıl sonrası İngiltere ruhban sınıfı gösterilmiştir. Meslek bu biçimiyle başlangıçta din adamlarının yaptıkları işi tanımlamak için kullanılırken sonradan dünyevi bir nitelik kazandığı belirtilmiştir. Mesleğin dinden kopuşunun 17. yüzyıl sonrası Avrupa'da dinsel alanda gerçekleşen reform sonrası olduğu iddia edilmiştir (Hughes, 1963). Weber'e göre mesleğin dünyevi nitelik kazanmasında İncil'in Protestan yorumu etkili olmuştur. Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu adlı eserinde Protestanlığın "dünyevi ödevleri yerine getirmenin tanrıyı hoşnut edecek tek yaşama biçimi olduğu" görüşünün kapitalizmin gelişiminin önünü açan temel faktör olduğunu söylemiştir (Weber, 1997).

Bilindiği gibi sosyoloji felsefe ve siyasal iktisattan farklı olarak Marksizm'den sonra gelişen ve Marksizm'in boşluklarını doldurduğu iddia edilen bir disiplindir. Sosyolojinin kurucu düşünürlerinden birisi olarak kabul edilen Emile Durkheim profesyonel mesleklere toplumsal sorunların çözümünde ve dengelenmesinde önemli bir yer vermiştir. Durkheim, sanayileşme sonrası Fransa'da yaşanan sosyoekonomik bunalımın ve ahlak yozlaşmasının ancak yeni yeni ortaya çıkan yüksek düzeyde eğitim almış kişilerce yavaşlatılıp yok edileceğine inanmıştır. Profesyonel grupları, karşılıklı güven temeli üzerine

kurulu, evrensel ahlak kurallarının geçerli olduğu bir ortamda yaşayan bir tür aile üyelerine benzetmiştir (Cirhinlioğlu, 2000). Amerikalı sosyolog Talcott Parsons ve izleyicileri, Durkheim'in görüşlerini Weber'ci bir toplumsal analize dönüştürerek İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan toplumuna uyarladılar (Parsons, 1954).

Parsons, öğreniminin bir bölümünde Almanya'da Heidelberg üniversitesinde bulunmuştur. Buradaki doktora tezi Marx, Weber ve Sombart'ın kapitalizmi ele alışlarının karşılaştırılması üzerinedir. Parsons, Max Weber'in teorik mirasını Amerika'nın gereksinimlerine uyumlu hâle getirerek Amerikan sosyolojisine aktarmıştır. Bu uyum çerçevesinde bir orta sınıf yaratmak ve orta sınıf içerisine de önemli aktör olarak meslekleri yerleştirmek Amerikan sosyolojisinin ürünüdür.

"Orta sınıfı" imal etmek için Amerikan sosyolojisi ilginç bir yol izler. Öncelikle sınıfları gelir düzeyine göre ayırır. Burada çok önemli sorun görülmeyebilir; çünkü gelir düzeyi gerçekten sınıf belirleniminin önemli ölçütlerindedir. Ancak burada durulmaz. Gelir dağılımı, yüz üzerinden beş dilime ayrılır. Dilimin üst dilimine sermaye ve alt dilimine de işçi sınıfı yerleştirilir. Ortadaki geniş alan da orta sınıf sayılır. Bu şekilde ortadaki geniş alanı da "üst orta sınıf" ve "alt orta sınıf" diyerek derecelendirmek olanağı elde edilmiş olur. Bu yaklaşıma göre imal edilen "orta sınıf" toplumun en geniş kesimi olarak kabul edilir (Yurtsever, 2016). Michael Zweig, "Amerika'nın En İyi Saklanan Sırrı, İşçi Sınıfı Çoğunluktur" adlı kitabında imal edilen orta sınıf için şunları yazıyor: "Orta sınıf, orta halli bir gelire sahiptir. Onlar, bir avuç ünlü ya da milyoner iş adamı gibi zengin değildir, ama toplumun en altında yer alan, sürekli olarak işsiz olan, sosyal yardım alan, kabul görmeyen 'sınıf altı' gibi yoksul da değildir (Zweig, 2012).

İşçi sınıfının kendi içinde birden çok sınıfa bölünmesinin teorisyeninin Weber olduğu bilinmelidir. Weber, meslek, bilgi, beceri, gelir, eğitim gibi ölçütleri sınıf analizine dâhil ederek, işçi sınıfını bir yanda mavi yakalılar (işçi sınıfı), diğer yanda beyaz yakalılar (orta sınıflar) olmak üzere yapay olarak bölünmesinin kuramsal taşlarını döşemiştir. Weber bir burjuva düşünürü olmasının kendisine sağladığı ideolojik hegemonyadan da yararlanarak Batı düşün dünyasına da egemen olacak, hatta pek çok Marksist düşünürü de etkileyecektir. Örneğin, işçi sınıfını salt mavi yakalılar ile sınırlayan, beyaz yakalıları "yeni orta sınıf", "yeni küçük burjuvazi" olarak değerlendiren Carchedi, Wright, Poulantzas gibi

düşünürler Weber'e Marx'tan daha yakındırlar (Öngen, 2009). Yapısalcı Marksistler arasında yer alan Nikos Poulantzas'ın temel tezi, işçi sınıfının doğrudan artı değer yaratan emekçilerden oluştuğudur. Bu durumda doğrudan üretici olmayan ücretlilerin büyük çoğunluğunu "yeni küçük burjuvazi" (orta sınıf) olarak değerlendirmek uygun olurdu. Poulantzas bu noktadan hareketle kapitalist ülkelerde işçi sınıfının sayıca azaldığını "yeni küçük burjuvazinin" ise arttığını iddia etmiştir (Poulantzas, 1995).

Çağdaş kapitalizmin sınıf yapısını inceleyenler açısından hareket noktası genellikle Marx ve Weber'dir. Dolayısıyla sınıf yapısını incelemede iki farklı kutuptan söz etmek yanlış değildir. Meslekleri analiz edebilmek için her iki kutbun kuramsal ve yöntemsel görüş ayrılıklarını ortaya koymak uygun olacaktır. Makalenin bundan sonraki bölümünde konu ile ilgili önce Weberci sonra da Marksist yaklaşım ele alınacaktır.

Weberci yaklaşıma geçmeden önce bir iki noktayı vurgulamak görüş ayrılıkları zeminini ortaya koymak açısından yararlı olacaktır. Marx ve Weber, her iki düşünür de Almandır. Marx öldüğünde Weber yirmi yaşındadır. Dolayısıyla Marx'ın kapitalizm incelemesini ve sınıflara olan yaklaşımını bilmemesi mümkün değildir. Her iki düşünür de, sınıfı toplumsal süreçleri anlamının ve açıklamanın bir kategorisi olarak kullanmışlardır. Farklılığın birincisi, Marx sınıfı, kapitalizmin tarihsel toplumsal özgüllüklerini, işleyişini, işleyişinin dinamiklerini, çelişkilerini ortaya koyan temel kategori olarak ele alırken; Weber'in sınıfı, tarihsel toplumsal süreçlerin açıklanmasında statünün yanı sıra ikincil bir kategori olarak ele almasıdır. Farklılığın ikincisi, Marx, sınıfa sınıf mücadeleleri yoluyla kapitalizmi aşabilecek bir kapasite olarak bakarken; Weber'in sınıfa, -sınıf mücadeleleri önüne aşılmaz engeller getirerek- kapitalizmi aşabilecek bir kapasite olarak bakmamasıdır. Buna bağlı olarak farklılığın üçüncüsü, Marx'a göre kapitalizm, üretimdeki değişikliklerin tarihsel bir uğrağı olarak geçici ve bu anlamda sınıfsız bir toplum mümkünken; Weber'e göre kapitalizm tarihsel bir uğrak olarak (modern toplum) kalıcıdır ve sınıfsız bir toplum olası değildir. Başka bir ifadeyle Marx, kapitalizmin nasıl aşılacağı sorusuna yanıt üretmeye çalışırken, Weber kapitalizmin nasıl dengede durduğuna mazet üretmekle yetinmiştir.

Weberci yaklaşım

Weber'e göre kapitalizm, üretim sürecindeki değişikliklerden çok düşünce ve toplumsal davranış biçimlerindeki değişikliklerin ürünüdür. Kapitalizm,

Protestan etik anlayışının rasyonaliteye dönüşünün gerçekleştiği Batı toplumlarına özgüdür. Kapitalizm ile birlikte tarihte ilk kez karmaşıklaşmış ve çoğullaşmış bir toplum –modern toplum- doğmuştur. Toplumsal sınıflar kapitalist pazarın bir ürünüdür. Weber'e göre kapitalizm öncesi pazar bulunmadığı için sınıflar yoktur, bunun yerine statü grupları mevcuttur. Tarih de Marx'ın iddia ettiğinin aksine sınıflar arasındaki değil, statü grupları arasındaki çatışmaların ürünüdür (**Öngen, 2009**). Weber'e göre kapitalist toplumda da statü grupları ekonomik, siyasal, sosyal güçlerini korumaktadırlar. Sınıflar, statü grubunun yanında ikincil güçlere sahiptirler.

Weber, kapitalizmin çoğulcu bir toplumsal yapılanmaya dayandığına inandığı için Marx'ın emek sermaye kutuplaşmasına dayalı toplum modelini hatalı bulmuştur. Hatta ona göre sınıflar toplumsal farklılaşmanın en önemli ögesi değildir. Weber'e göre statü grupları elde ettikleri güçleri kullanarak toplum üzerinde çok daha etkili olurlar. Weber, statü gruplarına atfettiği gücün kaynağından çok elde edilen gücün etkilerinin incelenmesiyle uğraşmıştır.

Weber'e göre, kapitalist toplumda üç ana sınıf vardır: En üstte küçük bir azınlık olan kapitalist sınıf, ortada çeşitli mesleklerden oluşan geniş bir orta sınıf ve en altta kapitalist sınıftan daha geniş olmakla birlikte orta sınıftan epeyce küçük bir işçi sınıfı... Weber, kapitalizm geliştikçe orta sınıf bölmesinin daha da genişleyeceğini düşündüğünden Marx'ın proleterleşmenin artacağı görüşüne katılmaz.

Weber, sınıfın önemini yadsıdığı için sınıf mücadeleleri de önemini yitirir. Ona göre siyasal gücün kaynağı, kendisinin "parti" adını verdiği örgütsel yapılarıdır (siyasal parti, işveren örgütleri, sendikalar, kilise vb). Siyasal güç çatışmaları bu yapılar içinde ve oradaki güç konumlarına göre gerçekleşir. Mesleklerin de içinde bulunduğu statü grupları, siyasal gücün kaynağı örgütsel yapılarla ilişkileri üzerinden güç edinirler.

Weberci yaklaşımın izinden

Weberci yaklaşım, kapitalist toplumda ayrıcalık ve güç elde etmenin temel aracının statü grubu oluşturmak veya içinde yer almak önermesine dayandığı için; imal edilmiş orta sınıf içinde yer alanların ayrıcalıklarını korumak veya ayrıcalık edinmek için nasıl hareket etmelerinin beklendiği açıktır. Bunun yanında ve daha önemlisi, sermaye ayrıcalıklarını kazanmak ve korumak üzere kendisine doğru hareket edenlerin bir bölümünü kapsayarak sermayenin siyasal hegemonyasını gerçekleştirmektedir. Marx

bu hareketin rekabet etkisi nedeniyle işçi sınıfı içerisinde bölünmelere yol açabileceğini düşünürken, Weber'e göre bu hareketler toplumsal düzenlemenin araçlarıdır.

Weberci yaklaşımın izinden yürümek genel olarak önce bir kabulden başlamaktadır. Buna göre, çalışma yaşamında, üç çalışma biçiminin varlığı söz konusudur: İş, uğraş ve meslek... İş uğraş olma, uğraş da meslek olmak istemektedir. Meslek olma mücadelesi profesyonelleşmeye ulaşmak üzerine kuruludur. Profesyonelleşme süreci, mesleklerin ekonomik ve toplumsal statülerinin yükselmesi, buna bağlı olarak da toplumsal iktidar ilişkilerinde güç kazanmaları anlamına gelmektedir. Bu nedenle uğraşlar profesyonelleşme yönünde bir yarışma içine girmekte, birçok insan da profesyonel olarak adlandırılmak istenmektedir (**Karasu, 2001**).

Amerikan meslekler sosyolojisinin önemli isimlerinden olan Eliot Freidson'a göre profesyonelleşme kavramı, benzer deneyimlerden geçmiş, belli bir dünya görüşünü paylaşan üyelerden oluşan bir topluluğu, kendi kural ve değerleri aracılığıyla birliğini koruyan bir ilişkiler bütünü, bir toplumsal kategoriye, statüyü ifade etmektedir (**Freidson, 1986**).

Freidson'un tanımının da açıkça ortaya koyduğu gibi mesleklerin bu biçimde ele alınmasında toplumsal süreçleri açıklamak ve anlamak için sınıf yerine statü kavramı önerilmektedir. Profesyonelleşme teorisi, statü kavramının ete kemiğe bürünmüş hâlidir. Profesyonelleşme teorisinin sosyolojideki ağırlığını göz önüne alan kimi kuramcılar, Weber'le Marx'ı uzlaştırarak dinamik bir sınıf teorisi ortaya koymak üzere profesyonelleşme tezini kabul ederek sürecin, profesyonelleşmeye ya da proleterleşme yönünde ilerlediğinin açıklamasını yapmaya çalışmışlardır. Her ne kadar iyi niyetli olarak değerlendirilseler de bu tür yaklaşımlar Marx'dan çok Weber'e yakındırlar (**Haug, 1973; Oppenheimer, 1973; Ehrenreich, 1977**).

İşçi sınıfı içinden orta sınıf çıkartarak ve imal edilen orta sınıfa da profesyonelleşme yoluyla ayrıcalıklar peşinde koşmasının kendisine sağlayacağı olanaklar güzellemesi, işçi sınıfının ayrıcalık peşinde koşan katmanlarının sermayenin siyasal hegemonyası tesisine eklemlenmesi sonucunu doğurmaktadır. Anglo-Amerikan meslek sosyologları başta olma üzere meslek sosyologları, profesyonelleşme teorisi ile kontrolünün kolaylaşacağını gördükleri imal edilmiş orta sınıfa, profesyonelleşme sürecinin gerekliliklerini tanımlayarak, bu gereklilikleri yerine

getirmek için çaba göstermelerini önermektedirler. Yerine getirilmesi gereken öneriler işçi sınıfının sermayenin siyasal hegemonyasına daha fazla dâhil olmasıyla sonuçlanmaktadır.

Profesyonelleşmenin önerilen gerekliliklerine göre, profesyonelleşmek isteyen meslekler yüksek derecede sistematik meslek bilgisi edinmeliler, toplumsallaşmalılar, profesyonel bir ideolojiye, etik kodlara ve kendi yönetimlerine sahip olmalıdırlar (**Gouldner, 1979**). Profesyonelliğin öncülleri kabul edilen bu niteliklerin devlet tarafından tanınması, üniversite sistemi içerisinde yer bulması, profesyonel hizmetin alıcılarında başka türlü karşılanması mümkün olmayan bir karşılığının bulunması ve bütün bu süreçleri merkezi olarak yürütecek meslek örgütüne sahip olunması gerekmektedir (**Karasu, 2001**). Meslek örgütleri/birlikleri konusu makalenin Marksist yaklaşım bölümü sonrası en genel hatlarıyla ayrıca ele alınacaktır.

Marksist yaklaşım

Marx'a göre toplumsal oluşumun maddi temeli üretimdir (ekonomi) ve üretim sürecinde ortaya çıkan antagonizmanın sonucu olan sınıf, toplumsal bölünmelerin ve bölünmelerden kaynaklanan ilinti ve çatışmaların temelidir. Sınıfsal bölünme, üretim araçları üzerinde sahiplik ve kontrolle ilişkilidir.

Marks'ın sınıfı tek başına ele aldığı bütünlüklü bir çalışması bulunmamaktadır. Bu tür bir çalışmaya niyetlenmiş olsa bile tamamlayamamıştır. Bu durumun bıraktığı boşluk, özellikle işçi sınıfının kimliği sorunu üzerine kendinden sonra gelen Marksistler arasında tartışmaya yol açmıştır. Tartışmacıların bir ucundakiler, proleterya (işçi sınıfı) tüm mülksüz ve ücretli çalışanları kapsayacak biçimde en geniş hâliyle tanımlarken; diğer uçtakiler, proleterya çok fazla daraltıp, salt kol işçisi ya da sanayi işçisiyle sınırlamıştır.

Tülin Öngen'in ifadeleriyle *"Marx sınıfı; çok yönlü pek çok formu olan, pek çok alanda temsil edilen, hem nesnel hem de öznel belirlenimleri olan son derece karmaşık ve çelişkili bir sosyal ilişki olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda sınıf, hem üretim tarzı içindeki özgül pozisyonları, hem de bu pozisyonlarda yer alan ve birbirine benzer özellikler taşıyan insan gruplarını, hem de bu insan grupları arasındaki bağımlılık ve karşılık ile bunların büründüğü pek çok biçimi (ekonomik, sosyal, politik, kültürel ve ideolojik) niteleyen bir kategoridir. O halde Marks'ın sınıfı (Weber gibi) meslek, eğitim vb gibi farklılaşmaların değil, toplumun ilişkisel doğasının bir görüngüsü olarak gördüğü, öte*

yandan salt görüngüsel de değil, aynı zamanda (ilişkisel doğasından ötürü) dinamik bir oluşum (süreç) olarak gördüğü açıktır (Öngen, 2009).

Üretim araçlarından yoksunluk Marx'a göre işçi sınıfı içerisinde değerlendirilmek için temeldir. Kapitalist üretim sürecinin karmaşık ve bileşik yapısından dolayı bu süreçte pek çok emek türü yer almaktadır. Marx, üretim sürecinde yer alan emek ile ilgili bir ayırım yapmış ve bir kavram geliştirmiştir. Bu ayırma göre, doğrudan mal üreten emeği "üretken emek", dolaylı olarak nihai ürünün gerçekleşmesine katkıda bulunan emeği "üretken olmayan emek" olarak nitelemiştir (**Marx, 1986**). Bu ayırım, işçi sınıfına dâhil olma olmama ile ilgili bir ayırım değil, kapitalist üretim sürecinin açıklanması ve çözümlenmesi için önerilen bir kavramdır. Çünkü, hemen sonra Marx her iki emek etkinliğini de (üretken ve üretken olmayan) kapsayacak daha genel bir kavram geliştirmiştir: "kolektif işçi". "Kolektif işçi" kavramı, ister kol ister kafa emeği, ister sanayide ister hizmetlerde çalışsın, ister kamuda ister özelde çalışsın artık değerini gerçekleştirmeye katkıda buldukları için hepsinin işçi sınıfı içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini açıklamaktadır (**Marx, 1990**).

Emek gücünün, kafa işi kol işi, kamusal ya da özel iş olarak kendi içinde bölünmesi ya da emek gücünün meslek, eğitim, beceri gibi birbirinden farklı koşullarda çalışıyor olması sadece sınıf içi eşitsizliklerin derecesini ve türlerini (sınıf içi katmanlaşma) göstermektedir. Sınıf içi katmanlaşma, sınıf mücadelesi açısından önemli sonuçlar doğurmakla birlikte, sınıfsal bir ayrılmaya karşılık gelmemektedir.

Sınıf, sadece üretim sürecinde, üretim araçlarından yoksunlukla belirlenmez. Sınıfa, aynı zamanda süreç içinde gelişen oluşan bir toplumsal varlık olarak da bakmak gerekir. Sınıfsal oluşumun sosyal, politik, ideolojik başka unsurları da vardır. Marx, sınıf oluşumunda birincisini "nesnel koşullar", ikincisini "öznel koşullar" olarak değerlendirmiştir. Toplumsal sınıf, nesnel ekonomik bir kategori ("kendinde sınıf") olmanın ötesinde aynı zamanda bir öznedir "kendi için sınıf". Toplumsal sınıfın bir güç hâline gelebilmesi, kısa vadeli çıkarlar yerine, uzun vadeli çıkarları gözetilen bir bilinç, bilince uygun politik hedefler ve politik hedefleri gerçekleştirebilmek üzere bir örgütlenmeyi gerektirmektedir (**Öngen, 2009**).

Marx'ın sınıf analizinde proleterya ve burjuvazi dışında küçük burjuvazi veya benzer anlama gelmek üzere orta sınıflar, ara sınıflar yer almaktadır. Ancak Marx, ara sınıf kapsamına alabileceğimiz bu yapıya

proleterleşme yönünde çözülerek toplumda oransal olarak azalacak bir toplumsal sınıf olarak işaret etmiştir. Ara sınıflara özelliğini veren nitelik kapitalist üretim sürecinden görece özerk üretim yapılabilmeleridir. Bu kapsamda örmeğin muayenehanesi ya da bürosu olan avukat için ara sınıf nitelenmesi yapılabilir. Muayenehanesi olan hekim ya da bürosu olan avukat yanında işçi çalıştırıyorsa sömüren sınıf içerisinde tanımlanması uygun olacaktır.

Marksist yaklaşımın izinden

Meslekler sosyolojisine yönelik Marksizm kaynaklı yaklaşımlar, toplumsal ilişkilerin sınıf temelinde açıklanması gerektiği düşüncesinden hareketle, profesyonellerin sınıf yapısı göz ardı edilerek tanımlanan konumlarının bir yanılısına ulaşıldığına inanılmaktadır (**Macdonald, 1995**). Marksist yaklaşımlar, mesleklerin iddia edildiği gibi kamu yararına çalışan, kendilerini yönetme ve kontrol etme gücüne sahip özerk gruplar olmadıklarını, aynı biçimde profesyonel olarak nitelenenlerin de bu tarzdaki mesleklerin üyeleri değil, kapitalist sistem içinde egemen sınıfların çıkarlarına hizmet eden "proleterler" olduklarını belirtmektedirler.

Burada Marksist yaklaşımın esas olarak, profesyonelleşme üzerinden işçi sınıfını bölmeye yönelik orta sınıf imalatına karşı olmak olduğu açıktır. Çünkü profesyonelleşme toplumsal süreçleri anlama ve açıklamada sınıf kategorisi yerine statü kategorisini önermektedir. Toplumsal süreçleri açıklamada sınıf kategorisinden vaz geçmek ise bir ölçüde Marksizm'den vaz geçmek anlamındadır. Bununla birlikte profesyonelleşme tezlerinin temel önermelerine karşı geliştirilen "profesyonelleşmeme" ve "proleterleşme" tezlerini de kimi Weberci yönlerine karşın Marksist yaklaşım içerisinde değerlendirmek uygun olacaktır. En azından bu görüşlerin sahipleri kendilerini Marksist çizgide görmektedirler.

Weberyen izler taşıyan bu Marksist eleştirel yaklaşımlar temel olarak iki başlıkta toplanabilir. Bunlardan birincisi, uzmanlaşma ile yaşandığı iddia edilen dönüşümün profesyonelleşme yönünde ilerlediği, aksine sürecin profesyonellerin sahip olduğu bilgi tekelinin ve alıcılar üzerindeki denetiminin yitirilmesiyle sonuçlandığına ilişkin "profesyonelleşmeme" tezidir (**Haug, 1973**). Marksist eleştirel yaklaşımlardan ikincisi profesyonellerin özellikle bürokratikleşme ve şirketleşme sonucunda mesleğin çalışma koşullarını belirleme yetkilerini yitirdiklerini ileri süren "proleterleşme" tezidir (**Anleu, 1992**).

a- Profesyonelleşmeme tezi

Meslekler sosyolojisinde özellikle tezin savunusunu Marie R. Haug üstlenmiştir. Haug, kapitalizmde profesyonellerin dönemsel olarak toplumsal tabakanın üst sıralarına geldiklerini kabul etmekle birlikte, artan standartlaşma, rutinleşme, uzmanlaşma gibi etmenlerin profesyonellerin sahip olduğu konumu yitirmelerine yol açtığını belirtmektedir. Yine bilgi teknolojisinin gelişmesi sonucu bilgi kodifiye edilmiş, belli alanlara parçalanarak depolanabilir ve ulaşılabilir hâle getirilmiştir. Bilgiye herkesin ulaşabilmesinin önünü açan teknik gelişim mesleklerin bilgi tekelini zayıflatmış, diğer taraftan mesleklerin bilgi teknolojisinin araçlarına olan bağımlılığını artırarak meslekleri yeni bir oluşuma zorlamıştır (**Haug, 1973**).

Profesyonelleşmeme tezinin bir diğer iddiası, mesleğin giderek daha fazla etkinliklere ayrılması sonucu meslek birliğinin zarar gördüğü ve güç kaybettiğidir. Örneğin hukuk mesleği, hâkimlik, avukatlık, savcılık, noterlik gibi her biri mesleğe giriş, davranış kodları ve örgütlenme açısından farklı alt dallara ayrılmasının yanında, her bir dal, giderek uzmanlaşmanın etkisiyle daha dar alanlarda bilgi-beceri gerektirir hâle gelmiş ve bürokratlaşmıştır (**Brint, 1993**). Özellikle yüksek eğitim olanaklarının yaygınlaşması ile birçok geleneksel mesleğe girişte, sadece bir kaç eğitim kurumundan mezun olmuş, gelir düzeyi yüksek, belirli bir toplumsal kökenden gelen dar bir kümenin sahip olduğu tekel kırılmıştır (**Brint, 1993**).

b- Proleterleşme tezi

Bu tezin savunucularından Charles Darber, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi ile ortaya çıkan bürokratlaşma ve şirketleşme sonucunda profesyonellerin işleri üzerinde denetimi kaybederek maaşlı hâle gelerek proleterleştiklerini belirtmiştir (**Darber, 1983**).

Proleterleşme tezinin savunucularının başında gelen Oppenheimer, proleterleşme sürecinin bürokratikleşme ile başladığını belirtir. Ona göre bürokratikleşme ile kurallar, mesleki örgüt çalışanları dışında kişi ve kurumlarca oluşturulmaya başlanmış, emir-komuta ve dar uzmanlaşma anlayışı yerleşmiş, bunun sonucu olarak profesyonel, büyük işletme ve devlet kurumlarının bürokratik yapısı içinde işine yabancılaşmış ve proleterleşmiştir (**Oppenheimer, 1973**).

Oppenheimer, profesyonellerin proleterleşmesinin bir diğer göstergesi olarak, mesleklerin sendikalara

olan eğilimlerinin artmasını göstermektedir. Daha önce meslek birliğince alınan kararların meslek sendikası, işveren ve devlet üçlüsünün pazarlığıyla alınması sonucunda meslekler bir ölçüde özerkliklerini yitirmişlerdir (**Oppenheimer, 1973**).

Proleterleşmeye yol açtığı savunulan gelişmelerden birisi de şirketleşmedir. Özellikle 1980 sonrası yaşanan süreç meslekler açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Kamu hizmeti ve profesyonelizmin yerine işletme ideolojisi hâkim duruma gelmiştir.

Meslek örgütleri, meslek birlikleri

Loncalar, tarihsel olarak ilk kurulan ve en uzun süre varlığını sürdürmüş meslek örgütleridir. Lonca tipi örgütlenme, sonraki tüm meslek örgütlenmelerine tarihsel model oluşturmuştur.

19. Yüzyılda endüstri kentlerinin ortaya çıkması ve kent sınırlarını aşan ticaretin gelişmesi ile loncaların yerel ölçekteki özerk nitelikteki kurul, yargılama ve yönetsel kurumları işlevsiz kalmıştır. Buna bağlı olarak ortaya çıkan güç kaybı lonca sisteminin tarihten ikinci kez silinmesine yol açmıştır (**Durkheim, 1949**).

Lonca sisteminin ortadan kalkmasının diğer bir nedeni özellikle 19. yüzyılda yerleşmeye ve genişlemeye başlayan kapitalizmin gereksinimlerinin loncaların müdahale ve korumacılığı, dolayısıyla mesleklerin sahip oldukları ayrıcalıklara ve ekonomik yaşamın düzenlenmesindeki tekel niteliğindeki kimi yetkileri ile bağdaşmamasıdır (**Durkheim, 1949**).

Lonca sisteminin ortadan kalkmasından sonra meslek üyeleri meslek birlikleri ve sendika örgütleri olmak üzere başlıca iki mesleki kurumsallaşma içine girmişlerdir. Sendika örgütleri, esas olarak sınıf temelinde örgütlenen buna karşılık, meslek birlikleri, statü temelinde örgütlenen birliklerdir. Bu nedenle bu iki örgütlenme öncelikle üyelerinin niteliği açısından farklılaşmaktadır. Sendikanın geleneksel üye tabanı işçiler, buna karşılık, meslek birliklerinin üyeleri bağımsız ya da maaşlı konumda çalışan profesyonellerdir. Profesyonelleşmenin, sendikalaşma hareketinden farklı olarak sınıfa dayalı bir örgütlenme ve bu yönde politika üretme sürecine dayanmaması nedeniyle meslek birlikleri ile sendikalar arasında temelde ideolojik bir ayrım olduğu belirtilmektedir. Meslek örgütleri, Batıda meslek alanı ile ilgili her türlü düzenleme yetkisine sahip kurumlardır. Meslek birlikleri temel olarak üyeleri adına toplumsal iktidar ilişkilerinde güç elde etmeye yönelik politikalar

üretirler. Meslek örgütlerinin bu faaliyetleri dolayısıyla hükümet, devlet ve diğer kurumlarla çatışmaları olağandır (**Parkin, 1994**).

Meslek birliklerinin en temel işlevi, devletten aldığı düzenleme yetkisi çerçevesinde meslek yapısını, kadro ve unvan yapısını belirlemek ve devlet ile ilişki kurarak bunların yasalaştırılmasının sağlanmasıdır. Batıda Meslek birlikleri, meslek adaylarının hangi aşamalardan geçerek mesleğe girebileceklerini düzenleme yetkisini elinde bulundururlar. Meslek birliğinin, devletçe o meslek alanında düzenleme yapmak üzere yetkilendirilmesi ve bu yetkilendirmenin yasal güvence altına alınmış olması onun yasal tanınması anlamına gelmektedir. Mesleğe giriş her biri yasal olarak düzenlenmiş, meslek birliği ile onu yetkilendiren hükümet arasındaki anlaşmalarla güvenceye alınmış şartların gerçekleşmesi ile mümkündür. Bir kişi, ancak meslek birliklerince yetkilendirilmiş olan bir eğitim kurumundan mezun olma, birliklerin yaptığı sınavlarda ve sınav sonrası adaylık eğitiminde başarılı olma gibi koşulları yerine getirdiğinde birlik tarafından kendisine verilen "belge" ile mesleğe girebileceğini bilmektedir.

Mesleğe girişi düzenlemek yanında meslek birlikleri, mesleki uygulamalarını denetleme yetkisine sahiptirler. Denetledikleri mesleki uygulamaların sonucunda kişilerin mesleki faaliyetlerini geçici veya süresiz olarak durdurma kararı alabilirler. Ayrıca meslek bilincini oluşturmaya yönelik çalışmalar yapmak, mesleki bilgi üretmek, bu üretimin kurumsallaşmasını sağlamak ve meslektaşların sahip olduğu deneyimlerin paylaşımını ve yetişmekte olan meslek üyelerine aktarımını sağlamak gibi önemli işlevleri de yerine getirirler (**Barber, 1963**). Meslek birliklerinin meslek ile ilgili olarak, meslek adına lobcilik yapma, hizmete yönelik kamuoyu oluşturma, meslek üyelerini toplumsal ve hukuksal alanda temsil etme ve buna bağlı olarak meslek üyeleri adına görüşmeler yapma gibi işlevleri de vardır.

Meslek birliklerinin kuruluş tarihinin eskiliği ile sahip olduğu güç arasında pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Hickson ve Thomas 1969 yılında, Britanya'da o dönemde var olan 43 'nitelikli meslek birliği'nin profesyonelleşme derecesini incelemiş, bu incelemede mesleklerin uzmanlaşma ölçek puanları ile meslek örgütlerinin kuruluş tarihleri arasındaki ilişkiyi esas almışlardır. Araştırma sonucunda, birliklerinin kuruluş tarihi en eski olan mesleklerin, profesyonelleşme derecesinin en yüksek olduğu sonucuna varmışlardır. Yerleşik mesleklerin profesyonelleşme oranının dağılımında

hekimlik mesleğinin en yukarıda olduğunu, onu hukuk mesleğinin izlediğini, buna karşılık askeriye ve din adamlığı gibi mesleklerin bu sıralamada çok gerilerde kaldığını tespit etmişlerdir (**Hickson ve Thomas, 1969**).

ABD, İngiltere ve Türkiye’de bazı mesleklerin Meslek Birliği kuruluş tarihleri Türkiye gibi kapitalizmin periferinde yer alan ülkelerde mesleki birlik örgütlenmelerinin ne kadar geç kurulduğunu göstermektedir. Hickson ve Thomas’ın araştırma sonuçlarını Türkiye için de belli ölçülerde uyarlamak gerekirse ülkemizdeki meslek birliklerinin Batı’daki örneklerine göre neden daha az ayrıcalık ve güç edindikleri anlaşılabilir durumdadır. ABD’de hekim meslek birliğinin kuruluşu 1847, İngiltere’de 1854 Türkiye’de 1953 yılıdır. Hukuk meslek birliği ABD’de 1878, İngiltere’de 1824 Türkiye’de 1969 yılında kurulmuştur. Mühendislik meslek birliği kuruluş tarihi ABD için 1852, İngiltere için 1818 Türkiye için 1954 yılıdır.

Bitirirken kısa notlar

Makalede ele alınan meslekler ve meslek örgütleri ile ilgili tespitlerin siyasal/toplumsal pratiğe aktarılmasında üç önemli noktanın hesaba katılması gerektiği unutulmamalıdır.

Birincisi, mesleğe bir insan etkinliği olarak karşı çıkmak olası değildir. Marx’ın 1844 El Yazmaları’nda belirttiği gibi “Üretken yaşam, insan türünün yaşamıdır. Üretken yaşam, yaşamı doğuran yaşamdır. Bir canlı türünün bütün karakteri, o canlı türünün yaşam faaliyetlerinin karakterinde içerilmiştir. Özgür ve bilinçli etkinlik, insanın tür karakteridir” (**Marx, 1976**).

Burjuva ekonomi politik, emek gücü ile üretim arasındaki doğrudan ilişkiyi dikkate almayarak, emeğin doğasındaki yabancılaşmayı gizler. Marksizm bir yerde kapitalizmin gizlediği “yabancılaşmayı” ortaya koymak ve yabancılaşmayı ortadan kaldırmak üzerine kuruludur.

Özgür ve bilinçli etkinlik, insana, insan türüne özgü bir karakterdir ve yabancılaşmış emek insanın bu karakterini yol ederek insan türünü kendisinden uzaklaştırmaktadır (**Yurtsever, 2016**).

Kapitalizmde, insan kendi emek ürünlerine, kendi emeğine, öteki insanlara ve kendi doğasına yabancılaşmaktadır. Mesleklerin meslek sosyolojisi içerisinde yerleştirildikleri yerin yabancılaşmanın bu düzeylerine göre sorgulanması gerekir.

İkincisi, meslek örgütlerinin kapitalist sistem içerisindeki nesnel yerleri bu yapıların sınıf mücadelesi içerisinde yerlerinin bulunmadığı anlamına gelmez. Nesnel yerler/konumlar (nesnel koşullar) ile politik, ideolojik, kültürel ve sosyal (öznel koşullar) arasında birebir karşılıklık bulunmamaktadır. Meslek örgütleri, öznel koşulları ile kapitalist siyasal hegemonyanın kendilerine atfettikleri nesnel zemini değiştirebilirler.

Üçüncüsü, maddi yaşam için yerler/konumlar, yeterli koşulları sağlıyor görünse bile bir sınıfın toplumsal bir özneye dönüşmesi için yeterli değildir. Bu tür bir yeterliliğin sağlanması politik, ideolojik vb başka süreçlere ve girdilere bağımlılık gösterir. Sınıf içi katmanlaşmanın daha altında bulunanların, nesnel koşullarına bakarak öncelikli olarak kendinde sınıftan kendi için sınıfa dönüşeceğine ilişkin bir kestirimde bulunulamaz.

Sonuç

Kapitalizmin 1970’li yıllarla birlikte ortaya çıkan birikim krizine yönelik olarak ortaya konulan neoliberal politikaların sonucunda, işsizlik ve güvencesiz çalışma artmaktadır. Kapitalizm İkinci Dünya Savaşı sonrası yakaladığı genişlemenin sağladığı refah devleti uygulamalarıyla işçi sınıfının bir kesimini siyasal hegemonyasına dâhil etme kapasitesini önemli ölçüde yitirmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak profesyonelleşme üzerinden orta sınıf hikâyelerinin nesnel zemini kalmamıştır. Ancak kapitalizmin krizinin toplumdaki yıkıcı etkileri ile bakışımı bir sınıf hareketi de ortaya çıkmamıştır. Bunda neoliberal politikaların sınıf içi rekabeti ve örgütsüzleştirmeyi artırma yönündeki uygulamalarının belirleyiciliği ile sınıfın kimlik algısının ve dayanışma güdülerinin zayıflamasının etkisi söz konusudur.

Neoliberal politikalar, sınıf mücadelesi alanını daraltarak ve sınıf üyelerini kimlik bunalımına sürükleyerek sınıf politikalarından uzaklaştırmaktadır. Oysa sınıf ancak siyasal mücadele içinde gelişir ve olgunlaşır. Bunun için her zamankinden daha çok ortak sınıfsal çıkarları gözetilen örgütsel mücadeleye gereksinim vardır.

Meslekler ve orta sınıf üzerine yazılan bu makale, 1970’li yıllarla birlikte birikim krizine giren kapitalizmin krize çözüm olarak neoliberal politikalarla işçi sınıfının bütününe yönelik açık saldırıları ve sonuçları görülmeden yeterince inandırıcı bulunmayabilirdi. Şimdi ise ayrıcalıklar yitirilme, işçi sınıfı giderek toplumsal üretimden aldığı payın daha azına razı edilmektedir.

Oxfam verilerine göre, dünyanın en zengin % 1'i tüm zenginliklerin % 82'sine el koymaktadır. Dünyanın en zengin 8 kişisi, dünya nüfusunun yarısını oluşturan 3,6 milyar insanın toplam varlığına eşit gelire sahiptir (Oxfam, 2019).

Gelir dağılımı adaletsizliği ve kapitalizmin doğaya verdiği zarar kapitalizmin sürdürülemezliğinin somut göstergeleridir. Buna rağmen işçi sınıfının tarih sahnesine çıkamamasının başka nedenleri de olsa gerekir. Bu nedenlerden birisi ve belki de en önemlisi, sosyalizmin ilk büyük denemesindeki başarısızlığının işçi sınıfının yeni düzen kurma kapasitesinin yetersizliği biçiminde algılanmış olmasıdır. Bu durum sınıftan kaçış eğilimlerini güçlendirmiştir (Yurtsever, 2016). Kapitalizmin, bir biçimde herkesi içine aldığı iddia edilen orta sınıf savı bir sınıfsızlık teorisi olarak ortaya çıkmıştır. Mesleki profesyonellik sınıfsızlık teorisinin geçerliliğinin en önemli kanıtlarından birisi olarak gösterilmektedir. Sorunun çözümü işçi sınıfının sınıf mücadeleleri yoluyla bir aktör olarak sahne almasıyla mümkün görünmektedir.

Kaynaklar

- Anleu, S. R. L.** (1992) *The Legal profession in the United States and Australia, Work and Occupations.*
- Barber, B.** (1963) *Some Problems in the Sociology of the Professions, Daedalus, Special Issue on the Professions.*
- Brint, S.** (1993) *Eliot Freidson's Contribution to the Sociology of Professions Work and Occupations*
- Cirhinlioğlu, Z.,** (2000) *Meslekler Sosyolojisi, Gündoğan Yayınları.*
- Darber, C.** (1983) *Managing Professionals: İdeological Prolitarianization and Post-İndustrial Loberi Theory and Society*
- Durkheim, E.** (1949) *Meslek Ahlakı, Çev.: Mehmet Karasan, MEB Basımevi.*
- Ehrenreich, B., Ehrenreich, J.** (2000) *Profesyonel Yönetici Sınıfı Çev.: Zafer Cirhinlioğlu, Meslekler Sosyolojisi içinde, Gündoğan Yayınları.*
- Freidson, E.** (1970) *Professional Dominance, Dodd Mead and Company.*
- Freidson, E.,** (1986) *Professional Powers, London: The University of Chicago Press.*
- Gouldner, A W.** (1979) *The Future Of Intellectuals and the Rise of the New Class, New York: Scabury Press .*
- Haug, M. R.** (1973) *Profesyonelleşme: Gelecek İçin Alternatif Bir Hipotez, Meslekler sosyolojisi kitabının içinde Çev.: Zafer Cirhinlioğlu, Gündoğan Yayınları.*
- Hickson d. J., Thomas M. W.** (1969) *Professionalization in Britain: A Preliminary Measurement.*
- Hughes, E. C.** (1963) *Meslekler, Çev.: Zafer Cirhinlioğlu, Meslekler Sosyolojisi kitabının içinde, Gündoğan Yayınları.*

Karasu, K. (2001) *Profesyonelleşme Olgusu ve Kamu Yönetimi, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi:11.*

Macdonald, K. (1995) *The Sociology of the Professions, London:SageM.*

Marx, K. (1976) *1844 El Yazmaları, Çev: Kenan Somer, Sol Yayınları.*

Marx, K. (1986) *Kapital 1, Çev.: Alaattin Bilgi, Sol yayınları.*

Marx, K. (1990) *Kapital 3, Çev.: Alaattin Bilgi, Sol yayınları.*

Oppenheimer, M. (1973) *Profesyonelin Proleterleşmesi, Çev.: Zafer Cirhinlioğlu, Meslekler Sosyolojisi kitabının içinde, Gündoğan Yayınları.*

Oxfam, (2019) *İngiliz Yardım Kuruluşu, 2019 Yılı Raporu.*

Öngen, T. (2009) *Marks (Sınıf) ve Weber (Statü) Çözümlemelelerinde Bir Uğrak Olarak Meslek ve Hekimlik, Toplum ve Hekim, c:24, s:2.*

Öngen, T. (1996) *Prometheus'un Sönmeyen Ateşi, Alan Yayıncılık.*

Parkin, J. (1994) *Public Management; Technocrach, Democracy and Organizational Reform (USA: Ashgate Publisher com.*

Parsons, T. (1954) *The Professions and Social Structure.*

Poulantzas, N. (1995) *Kapitalist devlet sorunu, Çev.: Y. Berkman, İletişim Yayınları.*

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (2010) *Türk Dil Kurumu*

Weber, M. (1997) *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu Çev.: Zeynep Gürata, Ayraç Yayınevi.*

Weber, M. (1995) *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı, Çev.: Özer Ozankaya, İmge Kitapevi.*

Yurtsever, H. (2016) *Orta Sınıf Efsanesi, Yordam Kitap.*

Zweig, M. (2012) *Amerika'nın En İyi Saklanan Sırrı İşçi Sınıfı Çoğunluktur, Çev.: Hâtil Çelik, h2O Yayıncılık.*